

ΣΤΗΡΙΞΗ ΑΡΡΩΣΤΟΥ-ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΣΤΙΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΗΜΕΡΕΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

*Μητροπολίτου Μεσογαίας & Λαυρεωτικής Νικολάου**

Θέλω να εκφράσω τή χαρά και τήν εύγνωμοσύνη μου στους οργανωτές αυτού του ωραίου συμποσίου. Χαρά για τό γεγονός ότι μοϋ δίνεται μιά εύκαιρία έπικοινωνίας μαζί μέ λειτουργούς υγείας που διακονούν στον ιδιόμορφο αλλά τόσο άληθινό χώρο τής άνακουφιστικής φροντίδας. Καί εύγνωμοσύνη για τό ότι μοϋ δίνετε τή δυνατότητα να αισθανθώ μέλος αύτής τής εύλογημένης «άνακουφιστικής» οίκογένειας, να άκούσω και να μάθω άπό τόν κόπο και τήν έμπειρία άλλων, αλλά και να καταθέσω μέ τόν δικό μου τρόπο τό όραμα τής άνακούφισης στον τόπο μας, κυρίως άπό τήν πνευματική πλευρά, και μάλιστα όπως αυτό μπορεί να έκφρασθει κατά τή διακονία άσθενών που έκμετροϋν τίς τελευταίες ήμέρες τής επίγειας πορείας τους.

Σέ μένα ή πρώτη έπαφή μέ τόν κόσμο τής άνακουφιστικής φροντίδας χρονολογείται άπό τό 1985, στο Νοσοκομείο Παίδων τής Βοστώνης στην Άμερική. Έκει, σε ένα άπό τά μεγαλύτερα θεραπευτήρια του κόσμου, που συχνά ή ζωή φαινόταν πιό εύκολη άπό τόν θάνατο, για πρώτη φορά ύποψιάσθηκα τό ένδεχόμενο ή προσφορά φιλάνθρωπης άνακούφισης και στήριξης να ξεπερνάει ένδεχομένως σε άξία άκόμη και αύτήν τήν θεραπεία.

Στή σημερινή μου όμιλία, αυτό που θα προσπαθήσω να κάνω είναι να επικεντρωθώ όχι στη φροντίδα τών άσθενών και τών οίκογενειών τους κατά τίς τελευταίες ήμέρες τής ζωής τών άσθενών, αλλά στη στήριξή τους, τότε που οι έλπίδες μηδενίζονται, που ή άπειλή κυριαρχεί, που ό φόβος του άγνώστου επιβάλλεται και όλα φαίνεται να καταρρέουν. Τί άραγε θα μπορούσε κανείς να προσφέρει, όταν ό θάνατος είναι επί θύραις, όταν ό πόνος άποκτã τή μεγαλύτερη τιμή του, όταν ό άνθρωπος παλινδρομεί ανάμεσα στη μέγιστη και τήν ελάχιστη άξία του;

* Όμιλία στο 2nd International Conference "Caring Before the Gates of Death", Ρόδος, 12-16.10.2011.

ΑΝΑΚΟΥΦΙΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΦΟΡΑ

Θα ξεκινήσω παίρνοντας άφορμή από τή λέξη *άνακουφίζω*, ή όποία για κάποιο λόγο μοϋ φαίνεται καλύτερη από τήν λέξη *παρηγορώ* καί άκόμη καλύτερη από τήν αντίστοιχη άγγλική λέξη *palliative care*. Άνακουφίζω προέρχεται από τή λέξη *κούφος*, πού σημαίνει άνάλαφρος, κενός, έξ οϋ καί κούφιος. Μέ άλλα λόγια, άνακουφίζω σημαίνει ξελαφρώνω κάποιον, τοϋ παίρνω τό βάρος, τοϋ δίνω άνάσα, τόν διευκολύνω. Σημαίνει ότι κάνω κάποιες συγκεκριμένες ένέργειες για όλα τά προηγούμενα, κυρίως όμως φορτώνομαι ό ίδιος. Καί αυτό εΐναι κάτι τό μοναδικό. Στο θεραπευτικό επίπεδο ή βοήθεια καί ή συμπαράσταση έκφράζονται κυρίως μέσα από τά ρήματα *δίνω* καί *προσφέρω*. Στους άσθενείς τελικοϋ σταδίου ή συμπαράσταση ύποχρεωτικά περνάει από τό ρήμα *προσφέρομαι*. Δέν έχω νά δώσω τίποτα άλλο έκτός από τόν έαυτό μου. Αυτός μοϋ έμεινε, αυτόν χρειάζεται ό άδελφός μου. Καί μάλιστα όλόκληρον. Κυρίως γί αυτό ή στήριξη εΐναι όλιστική.

Ή προσφορά γενικά έχει διάφορα επίπεδα. Τό πρώτο εΐναι **δίνω από ό,τι έχω**. Μοιράζομαι τά υπάρχοντά μου, κρατώ καί για μένα. Τό δεύτερο εΐναι **δίνω ό,τι έχω**· τά δίνω όλα. Δέν μοϋ μένει τίποτα έκτός από τόν έαυτό μου. Βαθύτερο καί άνώτερο εΐναι τό επόμενο επίπεδο: **δίνω από αυτό πού εΐμαι**, από τόν έαυτό μου, από τήν ύπόστασή μου. Ξοδεύομαι. Καί τό τελευταίο επίπεδο εΐναι, **δίνω αυτό πού εΐμαι**, προσφέρω όλόκληρο τόν έαυτό μου, δίχως κρατούμενα, δίχως υπόλοιπα. Δέν μου μένει τίποτα, οϋτε καί ό έαυτός μου. Κενώνομαι.

Βέβαια, δέν μπορούμε όλοι νά δώσουμε καί για πάντα καί όλόκληρο τόν έαυτό μας. Πρός αυτό όμως κατατείνουμε στή συγκεκριμένη διακονία. Άγωνιζόμαστε, επιδιώκουμε νά προσφέρουμε καί από αυτά πού έχουμε καί από αυτό πού εΐμαστε καί, εάν εΐναι δυνατόν, νά δώσουμε έντελώς άφιερωμένα τήν καρδιά μας, τά κομμάτια τοϋ έαυτοϋ μας, στοιχειά τής ύποστάσεώς μας στους άδερφούς μας πού πάσχουν, πού ύποφέρουν, πού βρίσκονται σέ μιá έξαιρετικά δύσκολη κατάσταση, πού μέ πολλή δυσκολία άναπνέουν τόν τελευταίο τους άέρα.

ΑΝΑΚΟΥΦΙΣΤΙΚΗ ΣΤΗΡΙΞΗ

Στόν χώρο τής άνακουφιστικής φροντίδας, ή προσφορά άποκτá συγκεκριμένα ιδιώματα, πού καλό εΐναι νά τά έπισημάνουμε καί λίγο νά τά τονίσουμε:

Τό πρώτο εἶναι ὅτι **πρέπει νά φορτωθεῖ κανεῖς κάτι πού δέν εἶναι δικό του**, πού δέν τοῦ ἀναλογεῖ, εἶναι κάποιου ἄλλου. Καί εἶναι ἴσως **ὄ,τι πιό βαρὺ ὑπάρχει**. Καί δέν μπορεῖ νά τὸ μοιραστεῖ μὲ αὐτὸν ἀπὸ τὸν ὁποῖο τὸ παίρνει, διότι αὐτὸς δέν ἔχει πλέον δυνάμεις. Οὔτε πάλι μπορεῖ νά τοῦ προσφέρει τὴν ἀποκατάσταση, τὴν ὑγεία, ὅπως ὁ θεραπευτής. Πηγὴ τῆς ἱκανοποίησής του δέν θὰ εἶναι ἡ ἀνταμοιβὴ κάποιας ἐπιτυχίας, ἀλλὰ μόνον ἡ ἀγαθὴ συνείδηση τῆς συμπαράστασής του. Αὐτὸ ἐνέχει μιά μοναδικὴ ἀνιδιοτέλεια πού δέν χαρακτηρίζει τὴ γενικότερη θεραπευτικὴ.

Τό δεύτερο ἰδίωμα εἶναι ὅτι προφανῶς **δέν εἶναι κανεῖς ὑποχρεωμένος νά τὸ κάνει**. Ὑπάρχουν πολλές δικαιολογίες καὶ ἀρκετοὶ λόγοι νά τὸ ἀποφύγει. Ἄν θέλει τὸ κάνει. Ἐξ ἄλλου ἡ αἴσθησις τῆς πλήρους ἀνεπάρκειας εἶναι ἀπόλυτα δικαιολογημένη. Ἡ συγκεκριμένη προσφορά δέν ἀποτελεῖ καθῆκον, οὔτε ὀφειλὴ, ἀλλὰ ἀπαιτεῖ τὴν ἐλεύθερη συγκατάθεση. Εἶναι σαφὴς ἐπιθυμία, συνειδητὴ ἐπιλογή, αὐτόβουλη κίνηση, βαθιὰ ἐσωτερικὴ διάθεση.

Τό τρίτο ἰδίωμα εἶναι ὅτι παίρνοντας τὸ βάρος **δέν ἔχει κανεῖς ποῦ νά τὸ ἐναποθέσει**. Πρέπει ὅπωςδήποτε νά τὸ φορτωθεῖ ὁ ἴδιος καὶ νά τὸ κρατήσῃ. Συνήθως, ὅταν κάποιος ἔχει ἓνα βάρος, ἂν θέλουμε νά τὸν ἀνακουφίσουμε, τοῦ τὸ παίρνομε καὶ τὸ τοποθετοῦμε κάπου ἄλλοῦ. Τό ψυχικὸ ὅμως βάρος, τὸ ὑπαρξιακὸ, τὸ ἐσωτερικὸ, ὅλη αὐτὴ τὴ σύνθεση τοῦ φυσικοῦ, ψυχολογικοῦ, κοινωνικοῦ καὶ ὑπαρξιακοῦ πόνου πού διαπερνάει τὴν ὅλη ὑπαρξὴ ἐνὸς καρκινοπαθοῦς πού ζεῖ τίς τελευταῖες του στιγμὲς, ποῦ θὰ μπορούσε κανεῖς νά τὸ ἐναποθέσει; Ἀνακούφιση σημαίνει νά σηκώσει κανεῖς τὸ βάρος τοῦ ἄλλου, νά τὸ κρατήσῃ ἐπάνω του, καὶ ταυτόχρονα νά τοῦ χαρίσῃ τὴν παρουσία του ἀνάλαφρα. Οἱ ἄνθρωποι ὅμως εἴμαστε ἀδύνατοι, δέν ἔχουμε ἀπεριόριστες δυνάμεις. Καί αὐτὸ τὸ ἔργο δέν θὰ τὸ κάνουμε μὲ ἓναν. **Πρέπει νά τὸ κάνουμε μὲ πολλοὺς**. Εἶναι καὶ βαρὺ καὶ ἐπαναλαμβανόμενο, συνοδεύεται δὲ ἀπὸ μιά διαρκῆ ἐναλλαγὴ ἰσχυροῦ διαπροσωπικοῦ συνδέσμου καὶ πικροῦ χωρισμοῦ.

Ἄν λοιπὸν σκεφθεῖ κανεῖς τὸ πολὺ τοῦ βάρους καὶ τὸ βαθὺ τοῦ πόνου πού χαρακτηρίζει τὸ τέλος τῆς ζωῆς καὶ τὸ διαρκές καὶ ἐπαναλαμβανόμενο τῆς συμπαράστασης πού κάνει τὸν χρόνον νά πολλαπλασιάζει τὴ δυσκολία, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ περιορισμένο τῶν ἀνθρώπινων δυνατοτήτων, ἀντιλαμβάνεται πὼς κάθε πνευματικὸς συμπαράστασις τῶν ἀσθενῶν τελικοῦ σταδίου ζεῖ μονίμως στὰ ὅρια τῶν ἀντοχῶν καὶ δυνάμεων του. Αὐτὸ προσδίδει μεγάλη ἀξία στὸ ἔργο του, ἀλλὰ καὶ προϋποθέτει

σημαντικά στοιχεία στην προσωπικότητά του, προκειμένου να ανταποκριθεί έπαρκώς στην αποστολή του. Και δεν είναι μόνο δύσκολο, είναι και μεγαλειώδες.

Ο ΑΣΘΕΝΗΣ ΤΕΛΙΚΟΥ ΣΤΑΔΙΟΥ

Ής στραφοῦμε λίγο πρὸς τὸν ἀσθενῆ τοῦ τελικοῦ σταδίου. Εἶναι ἀνάγκη νὰ καταλάβουμε σὲ τί καὶ πόσο διαφέρει ἀπὸ κάθε ἄλλον ἀσθενῆ, τί χαρακτηριστικά μπορεῖ νὰ παρουσιάζει ὁ ψυχικὸς του κόσμος.

(α) Κατ' ἀρχὰς δὲν εἶναι ἓνας ἀσθενὴς πού σὲ κάποια φάση τῆς ζωῆς του προσβάλλεται ὁ ὀργανισμὸς του καὶ δίδεται ἓνας ἀγῶνας γιὰ νὰ θεραπευθεῖ καὶ νὰ ἀποκατασταθεῖ ἡ ὑγεία του. Ὁ ἀσθενὴς τελικοῦ σταδίου φέρει ἐπάνω του τὴ σφραγίδα τῆς βεβαιότητος τοῦ θανάτου ἢ τῆς ἔντονης πιθανότητος ἢ τῆς λογικῆς προσδοκίας τοῦ θανάτου. **Εἶναι ὀρατὸ τὸ τέλος τῆς ζωῆς του.** Ἔχουν ἐξαφανισθεῖ καὶ οἱ τελευταῖες ἐλπίδες τῆς ἀποθεραπείας του.

Αὐτὸ ὑποχρεώνει καὶ τὸν ἀσθενῆ, στὸ μέτρο πού τὸ ἔχει συνειδητοποιήσει, καὶ ὅσους ἀσχολοῦνται ἀνακουφιστικά μαζί του νὰ σκεφθοῦν λίγο καὶ νὰ φιλοσοφήσουν κάπως γιὰ τὸ τέλος τῆς ζωῆς. Καὶ αὐτὸ εἶναι πολὺ σημαντικό. Μέσα στὴν καθημερινότητα ὅπως τὴ ζοῦμε εἶναι εὐκόλο νὰ ἀπωθεῖ ὁ καθένας μας τὴν ἰδέα τοῦ θανάτου. Ὅταν ὅμως συμμετέχει καὶ συμπαρίσταται σὲ κάποιον πού βρίσκεται σὲ μιὰ τέτοια κατάσταση, τότε στὴν οὐσία ὠθεῖ τὸν ἑαυτό του στὸ νὰ ἀντικρῦσει αὐτὴν τὴν πραγματικότητα ἐνδεχομένως καὶ γιὰ τὴ δική του τὴ ζωὴ.

Εἶναι πολὺ φυσικὸ στὸν ἄνθρωπο, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ θάνατος εἶναι τὸ ὑπ' ἀριθμὸν ἓνα βέβαιο γεγονὸς καὶ ἡ μεγαλύτερη σταθερὰ αὐτῆς τῆς ζωῆς, νὰ τὸν ἀπωθεῖ. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὅλες οἱ ραδιοτηλεοπτικὲς ἐκπομπές οἱ ὁποῖες ἔχουν νὰ κάνουν μὲ τίς ἀναπαραγωγικὲς τεχνικὲς, μὲ τὴν ἔρευνα ἐπὶ τῶν βλαστοκυττάρων καὶ τὰ συναφῆ βιοκοινωνικά καὶ ἠθικά προβλήματα ἔχουν πάρα πολὺ ὑψηλὴ καὶ διαρκῶς αὐξανόμενη ἀκροαματικότητα ἢ θεαματικότητα. Ἀντίθετα, μιὰ συνέντευξη γιὰ τὴν εὐθανασία ρίχνει τὴν ἀκροαματικότητα. Δὲν ἀντέχει ὁ κόσμος νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὸν θάνατο. Εἶναι πολὺ φυσικὸ ὁ καθένας μας νὰ φαντάζεται ὅτι θὰ φθάσει σὲ βαθὺ γήρας, ὅτι θὰ εἶναι σὲ πλήρη ὑγεία καὶ διαύγεια μέχρι τὴν τελευταία του στιγμή, ὅτι δὲν θὰ ἐπιβαρύνει κανέναν καὶ ξαφνικά κάπως ἀθόρυβα θὰ γλιστρήσει στὸν ἄλλο κόσμο. Μᾶς εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ φαντασθοῦμε ὅτι θὰ μᾶς ἔλθει ὁ θάνατος μὲ ἓναν τραγικὸ ἢ ἐξαιρετικὰ ἐπώδυνο τρόπο. Νομίζουμε ὅτι σὲ μᾶς δὲν θὰ συμβοῦν αὐτά

από τὰ ὁποῖα φροντίζουμε νὰ ἀνακουφιστοῦν ἄλλοι. Εἶναι πολὺ ἀνθρώπινο αὐτό, διότι διαφορετικὰ δὲν ἀντέχεται ἡ ζωὴ μὲ τὸ δεδομένο τοῦ θανάτου.

Συνεπῶς, στὴν ἀνακουφιστικὴ φροντίδα, ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ ἀνθρώπους τῶν ὁποίων τὸ τέλος εἶναι ὀρατό. Τοὺς βλέπουμε νὰ φθίνουν, ψυχοσωματικὰ νὰ καταρρέουν καὶ ἀντικρῦζουμε τὸ σημεῖο μηδέν τῆς βιολογικῆς τους ζωῆς. Γιὰ τοὺς ἀσθενεῖς μας αὐτούς, ἡ ἀπειλὴ τοῦ βιολογικοῦ τέλους δὲν εἶναι μόνον ὀρατὴ, εἶναι τὸ κυρίαρχο γεγονός τῆς ὑπαρξῆς τους. Ἔχουν πόνου καὶ πλεῖστες ὅσες δυσκολίες, διακατέχονται ἀπὸ δυσφορία, αὐτὸ ὅμως ποὺ κυριαρχεῖ ἐπάνω τους εἶναι ἡ αἴσθησις τοῦ θανάτου καὶ τοῦ τέλους. Ὅχι τόσο ὁ τρόπος τῆς ἀναχώρησης ὅσο αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ γεγονός τοῦ θανάτου, τοῦ τέλους. Ὁ τρόπος τῆς ἀναχώρησης μπορεῖ νὰ εἶναι ἐπώδυνος, ἀλλὰ ὅλη ἡ ταλαιπωρία κάποτε θὰ τελειώσῃ ἢ κάπως θὰ ἀπαλυνθεῖ, ἐπειδὴ ὑπάρχουν κάποιοι τρόποι ἀνακούφισης καὶ συμπαράστασης. Αὐτὸ ὅμως ποὺ δὲν ὑπερβαίνεται εὐκόλα εἶναι ἡ αἴσθησις τοῦ τέλους, ἡ πικρία γιὰ τὰ ἀνεκπλήρωτα ὀράματα καὶ ὁ φόβος τῆς μετάβασης ἀπὸ τὸ εἶναι στὸ μηδέν, στὸ τίποτα ἢ τουλάχιστον στὸ ἄγνωστο μετὰ. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ λειτουργεῖ βασανιστικὰ καθὼς ἀποτελεῖ κάτι γιὰ τὸ ὁποῖο ἡ σκέψις δὲν εἶναι συνηθισμένη, ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἐξοικειωμένος μὲ τὸ ἐνδεχόμενό του, συχνὰ βρίσκεται ἀνέτοιμος νὰ τὸ δεχθεῖ, δὲν μπορεῖ νὰ τὸ ἀντέξει.

Ὅταν φεύγει ἓνα νέο ἄτομο, αὐτὸ ποὺ συγκλονίζει εἶναι τὰ πολλὰ ἀνεκπλήρωτα ὀράματα, τὸ ἀσύνηθες τοῦ γεγονότος καὶ ἡ ἀσυμβατότητα τῆς νεανικῆς δυνάμεως μὲ τὴ φυσικὴ κατάρρευση. Στὴν περίπτωση πάλι ἑνὸς ἡλικιωμένου ἀτόμου, παρὰ τὸ ὅτι αὐτὸ ἀποτελεῖ κάτι σύνηθες καὶ ἡ φύσις μας εἶναι πιὸ συμφιλιωμένη μαζί του, ἐκεῖνο ποὺ πληγώνει εἶναι οἱ πολλὲς ἀναμνήσεις, οἱ κοινὲς ἐμπειρίες, ἡ διακοπὴ τῶν μακροχρόνιων σχέσεων. Οὕτως ἢ ἄλλως τὸ γεγονός τοῦ θανάτου συγκλονίζει τὴν ψυχὴ καὶ ξεσχίζει τὸ συναίσθημα.

(β) Ὅλα αὐτὰ ὀδηγοῦν στὴν **ἀπώλεια τῶν ἐλπίδων**. Ἡ ἐλπίδα εἶναι κάτι τὸ ὁποῖο τρέφει τὸν κάθε ἄνθρωπο, *«ἐλπίς ἐστὶν ἡ βόσκουσα βροτοῖς»*. Ὅταν ἓνας ἀσθενὴς ἔχει ἀπειλητικὴ γιὰ τὴ ζωὴ του ἀσθένεια, ὅσο σοβαρὴ καὶ ἂν εἶναι αὐτὴ, πάντοτε μέσα μας διατηροῦμε τὴν ἐλπίδα ὅτι μὲ τὴν ἰατρικὴ βοήθεια θὰ μποροῦσε νὰ ἔχει θετικὴ ἔκβαση. Ὅσο ψηλὸ καὶ ἂν εἶναι τὸ στατιστικὸ ποσοστὸ κακῆς πρόγνωσης, πάντοτε ὑπάρχει καὶ τὸ μικρὸ ἐνδεχομένως ὑπόλοιπο στὸ ὁποῖο ἐλπίζει κανεὶς πὼς θὰ μποροῦσε νὰ ἀνήκει. Αὐτὴ ἡ ἐλπίδα εἶναι ποὺ δίνει τὸ κουράγιο νὰ παλέψῃς γιὰ τὴν νίκη, γιὰ τὴν σωτηρία, γιὰ τὴν ὑγεία, γιὰ τὴν ἐπιβίωση. Αὐτὸ τὸ στοιχεῖο στοὺς

άσθενείς τελικοῦ σταδίου εἶναι πολὺ ἀποδυναμωμένο. Εἶναι τόσο ἀδύνατο πού δὲν ἐπιτρέπει νὰ οἰκοδομήσουμε τὴν σχέση καὶ τὴν ἐπικοινωνία μὲ τὸν ἀσθενῆ στοῦ ἔδαφος τῶν ἐλπίδων. Καὶ ὅσο προχωράει ἡ ἐμπειρία μας, τόσο ἐπιβεβαιώνεται αὐτὴ ἡ ἀλήθεια. Ἔτσι στὸν ἐνάμισυ χρόνο λειτουργίας τῆς Μονάδας μας «ΓΑΛΙΛΑΙΑ» ἡ ἐμπειρία μας εἶναι ὅτι ἐπὶ συνόλου περίπου ἐνενήντα (90) ἀσθενῶν ἔχουν καταλήξει οἱ ἐξήντα πέντε (65).

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὴν ἀπουσία ἐλπίδας πού στηρίζεται στὴν ἰατρικὴ ἐκτίμηση, δὲν ὑπάρχει καὶ ἡ ἐλπίδα πού βασιζέται στὴν ἐσωτερικὴ διαίσθηση καὶ διάθεση. Τοῦτο διότι στὴν περίπτωση τῆς ἀνακουφιστικῆς φροντίδας, συνδεόμαστε μὲ τοὺς ἀσθενεῖς, τοὺς γνωρίζουμε στὴ φάση τοῦ πολὺ μεγάλου καὶ δύσκολου ἀγῶνα τους, καὶ ἀντὶ γιὰ ὄραμα συνέχειας κάνουμε διαρκῶς ὄραμα ἀποχαιρετισμοῦ. Μαζὶ μὲ τὴ βάσανο τοῦ συναισθήματος ὑφιστάμεθα καὶ τὴν τυραννία τῶν ὑπαρξιακῶν ἐρωτημάτων στὴ μεγαλύτερή τους ἔνταση. Κι ἔτσι σὲ μιὰ κατάσταση πού ὁ ἀσθενὴς χρειάζεται ἀπὸ μᾶς κυρίως ἐλπίδα, ἐμεῖς δὲν ἔχουμε τέτοια ἀποθέματα νὰ προσφέρουμε.

(γ) Αὐτὰ ὅλα ἐπιτείνονται ἀπὸ τὸ ὅ,τι **ἡ κατάρρευση τοῦ ἀσθενοῦς εἶναι γενικευμένη**. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι μαζὶ μὲ τὸ σῶμα καταρρέει καὶ ἡ ψυχὴ, πού εἶναι ἀδιάρρηκτα συνδεδεμένη μαζὶ του. Ἔτσι, σταδιακὰ μαζὶ μὲ τὸν πόνο καὶ τὴν ἀποδυναμώση τοῦ σώματος ἀτονοῦν καὶ διασαλεύονται οἱ ψυχικὲς ἐκδηλώσεις καὶ λειτουργίες. Ὁ ἀσθενὴς πέφτει γενικά. Ἀποδυναμώνεται τὸ σῶμα του ἀπομειώνονται οἱ ἐλπίδες του, ξεφτίζει ψυχικά, ἐνδεχομένως καταρρέει καὶ πνευματικά.

Καὶ ὄχι μόνον αὐτό. Μαζὶ μὲ τὸν ἀσθενῆ πού βρίσκεται σὲ αὐτὴν τὴν κατάσταση, δοκιμάζονται καὶ οἱ ἄνθρωποι πού ἀποτελοῦν τὸ ἄμεσο περιβάλλον του πού μπροστὰ του μὲν συγκρατοῦνται, στὴν οὐσία ὅμως καὶ αὐτοὶ ἀδυνατοῦν νὰ ξεπεράσουν τὸ δικὸ τους πρόβλημα, μὲ ἀποτέλεσμα πολὺ συχνὰ νὰ ἀναπτύσσουν ἕναν ἰδιόμορφο διάλογο μὲ τὸ πρόβλημα καὶ νὰ ἐμφανίζουν μιὰ τάση νὰ ἀποσυρθοῦν. Ἡ κατάρρευση λοιπὸν εἶναι σωματικὴ, ψυχικὴ, πνευματικὴ καὶ συμπεριλαμβάνει καὶ τὸ περιβάλλον.

Ὅλα αὐτὰ, δηλαδὴ ἡ ἐγγύτητα καὶ ἡ βεβαιότητα τοῦ ἐπερχόμενου θανάτου, ὁ γενικευμένος χαρακτήρας τῆς δοκιμασίας καὶ ἡ συνολικὴ ἀπώλεια τῶν ἐλπίδων ἀφ' ἐνὸς μὲν καταδεικνύουν τὴν δυσκολία τῆς διακονίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ σαφῶς ὀδηγοῦν στὴν ἀνάγκη στροφῆς τῶν ἐλπίδων μας ἀπὸ τὴ θεραπεία σὲ ἄλλη κατεύθυνση.

(δ) Ὅλη αὐτὴ ἡ κατάσταση ραγδαίας καὶ ὑπερβολικῆς ἔκπτωσης τῶν δυνάμεων, φυσικῶν καὶ ψυχικῶν, δημιουργεῖ μιὰ **σύγκρουση αἰσθημάτων** ὄχι μόνον

στόν ἴδιο, ἀλλὰ καί στοῦ περιβάλλον του, περιορίζοντας αἰσθητά τὰ περιθώρια συμπαράστασης. Ἔτσι ἀντιπαλεύουν ἡ ἀνάγκη νά μήν πονάει καί ἡ ἐπιθυμία νά ζήσει. Ὁ θάνατος, ἐνῶ εἶναι ἀποτρόπαιος, ἐμφανίζεται ὡς ἡ μόνη ἀνακουφιστική καί λυτρωτική λύση. Ἡ ἐσωτερική φωνή «*κρεῖσσόν με ἀποθανεῖν*» (Α' Μακ. γ' 59), καλύτερα νά φύγω, ἀποτελεῖ συχνά κραυγή ἀνάγκης. Ἡ ἐπιθυμία τοῦ τέλους, γιατί δέν ἀντέχεται τό παρόν, ἀντικαθιστᾷ τόν φυσικό καί διαχρονικό φόβο του.

Πολλές φορές αὐτό τό κυρίαρχο συγκρουσιακό δίλημμα ὑπάρχει καί στοῦ περιβάλλον τοῦ ἀσθενοῦς πού παλινδρομεῖ μεταξὺ εὐθύνης καί ἀγάπης. Ἀρχίζει κανεὶς νά μήν θέλει τόν ἄνθρωπό του νά ὑποφέρει τόσο καί νά ἐπιλέγει τήν ὡς τότε ἀδύνατον καί νά τήν σκεφθεῖ ἢ νά τήν ὑποψιαστεῖ ἀκόμη ἰδέα τοῦ τέλους του, προκειμένου νά ἀνακουφιστεῖ. Ἡ ἀγάπη γιά τόν ἄλλον ἀντὶ πλέον νά ἐκφράζεται ὡς πόθος παράτασης τῆς ζωῆς του, ἐκφράζεται ὡς ἐπιθυμία διακοπῆς της. Αὐτό γεννάει πειρασμούς εὐθανασιακῶν ἐπιλογῶν, βγάζει αἰσθήματα ἐνοχῶν -μήπως δέν τόν ἀγαπῶ- ἢ ἀκόμη ἀναδεικνύει διλήμματα ὡς πρός τό κατά πόσον θά πρέπει νά εἴμαστε ἐπιθετικοὶ στήν ἰατρική ἀγωγή, προκειμένου νά παρατείνουμε τή ζωὴ ἢ ἐνδεχομένως πιό ἐλαστικοὶ γιά νά περιορίσουμε τὰ βασανιστικά στοιχεῖα τοῦ πόνου καί τῆς δυσκολίας τοῦ ἀνθρώπου πού ἀναχωρεῖ.

(ε) Δίπλα σέ ὅλα αὐτά, ἡ ὅλη κατάσταση ἀρχίζει νά ἀναδίδει πολύ ἔντονα **στοιχεῖα ἀμοιβαίας λύπης**. Ὁ ἄνθρωπος πού ἔχουμε μπροστά μας, ὁ δικός μας ἄνθρωπος, αὐτός πού τόν ἀγκαλιάσαμε, πού τόν φιλήσαμε, πού τόν γνωρίσαμε, πού μοιρασθήκαμε τή ζωὴ, αὐτός ὁ ἄνθρωπος παραμορφώνεται κατὰ τήν εἰκόνα του, ἀλλοιώνεται τό βλέμμα του, γίνεται μὴ ἀναγνωρίσιμος, διαφορετικός ἀπ' ὅ,τι τόν ξέραμε. Δέν τόν συνηθίσαμε ἔτσι, δέν θά θέλαμε νά εἶναι ἔτσι καί δέν μπορούμε νά τόν ἀντικρύζουμε ἔτσι. Αὐτό γεννᾷ μιὰ τεράστια λύπη, τὴ λύπη τῆς ἀλλοιώσεως τῆς εἰκόνας του, ἡ ὁποία ἐνισχύεται ἀπὸ τὴν λύπη γιά τὸν πόνο του καί ἀκόμη περισσότερο ἀπὸ τὴ λύπη τοῦ ἐπικείμενου χωρισμοῦ. Παρὰ ταῦτα ἡ λύπη αὐτὴ διακρίνεται καί στοῦ πρόσωπο τοῦ ἀσθενοῦς, ἔστω καί ἐάν προοδευτικά ἡ ἀντίληψη καί ἡ συνείδησή του γίνονται ἀβαθεῖς. Ἡ διαπίστωση τῆς λύπης τοῦ ἐνός ἐπιτείνει τὴ λύπη τοῦ ἄλλου.

(στ) Αὐτὴ ἡ λύπη συνοδεύεται καί ἀπὸ ἓναν καταγιισμό πρωτόγνωρων φόβων, μὲ ἐσωτερικὴ ἀνασφάλεια, αἰσθήματα ἀποστροφῆς, σύγχυσης κ.λπ. πού προξενοῦν ὄρους **ἀλλοιωμένης συμπεριφορᾶς**. Ἀγαποῦμε τόν ἄνθρωπό μας, θέλουμε νά τόν ἐπισκεφθοῦμε, νά μείνουμε γιά λίγο ἀκόμα μαζί του, ταυτόχρονα ὁμως ἀντίρ-

ροπες δυνάμεις μᾶς ώθοϋν σέ ἀπομάκρυνση ἀπό τή δραματική έμπειρία τῆς συνά-
ντησης. Τί νά τοϋ ποϋμε; Δέν ἀντέχουμε νά τόν ἀντικρύσουμε. Δέν μπορούμε νά τοϋ
προσφέρουμε κάτι. Καί ἡ πρόκληση τοϋ νά μήν εἴμαστε εἰλικρινεῖς μπροστά του εἶναι
ἐπίσης μεγάλη. Ἀλλά καί ο ἄσθενής γιά τούς δικούς του λόγους μπορεῖ νά μήν μᾶς
λέει τήν ἀλήθεια ἢ νά μήν εἶναι διαφανής. Ὅταν λοιπόν ἡ σχέση μας χαρακτηριζόταν
ἀπό μία ἀμοιβαία διαφάνεια, τώρα διαμορφώνονται ὄροι ἐπικοινωνίας ἀρκετά ἀμφι-
λεγόμενοι καί συνειδησιακά προβληματικοί.

(Ζ) Θα ἤθελα νά κλείσω μέ ἕνα ἀκόμη χαρακτηριστικό. Εἶναι **ὁ χωρισμός**.
Ὅταν μιὰ ὀλόκληρη ζωή, μιὰ συμπόρευση μέ ἕναν ἄνθρωπο τόσο βίαια καί ἐπώδυνα
διακόπτεται, ὅταν διαρρηγνύεται ἡ εὐλογία τῆς συζυγίας ἢ ὁ δεσμός τῆς μητρότητος
ἢ ἡ σχέση τῆς πατρότητος αὐτό πολὺ δύσκολα ἀντέχεται. Ἔτσι γιά παράδειγμα ποιός
εἶναι ἔτοιμος νά ζησει χωρίς τὸ παιδί του ἢ νά φύγει μετὰ ἀπό αὐτό; Δέν μπορούμε
νά συνεχίσουμε. Καταρρέουμε.

Ἡ ἔννοια τοϋ χωρισμοῦ εἶναι μιὰ ἐξαιρετικά ἐπώδυνη ἐμπειρία τήν ὁποία καί
καλὸ εἶναι μέσα μας νά τήν ἀναλύσουμε σέ διάφορα ἐπίπεδα σχέσεων προκειμένου
νά μπορέσουμε κάπως νά τήν πλησιάσουμε. Ἄλλος εἶναι ὁ χωρισμός, ὁ θάνατος μιᾶς
κοπέλας εἴκοσι χρονῶν, ἄλλος εἶναι ἑνός βρέφους πού μόλις γεννήθηκε δύο μηνῶν,
ἄλλος εἶναι ὁ θάνατος μιᾶς γερόντισσας ἑνεήντα χρονῶν, ἄλλο εἶναι ἡ διακοπή μιᾶς
πολὺ ἀρμονικῆς συζυγίας, ἄλλος ὁ χωρισμός μιᾶς φοβερὰ συναισθηματικῆς συμβιώ-
σεως, ἄλλος ὁ χωρισμός ἑνός ζευγαριοῦ πού διαρκῶς εἶχαν τριβές μεταξύ τους ἀλλά
δέν ἀπετόλμησαν τὸ διαζύγιο κ.ο.κ. Μπορεῖ καί οἱ τελευταῖοι νά ἀγαπηθοῦν στό τέλος
ὅσο δέν κατάφεραν σέ ὅλη τους τή ζωή. Καί γι' αὐτὸ νά μήν ἀντέχουν τὸν χωρισμό
τους. Ὁ χωρισμός εἶναι μιὰ ἰδιώθυμη κατάσταση γιά τὸν κάθε ἄνθρωπο, ἡ ὁποία τὸν
ξεσχίζει ὑπαρξιακά, τοῦ κλονίζει τήν ὕπαρξη, τοῦ ἀλλοιώνει τήν ὑπόσταση.

Η ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ

Ὅλα αὐτὰ προσδιορίζουν ἀφ' ἑνός μὲν τήν φύση τῆς ὑπαρκτῆς ἀνάγκης, ἀφ'
ἐτέρου δὲ τὸν χαρακτήρα μιᾶς ὑποστηρικτικῆς ὁμάδας, τὰ μέλη τῆς ὁποίας διακατέ-
χονται ἀπό μία λογική ἐντελῶς ἀντίστροφης κατεύθυνσης. Ὅχι ἀπλῶς δέν θέλουν νά
ἀποσυρθοῦν, ἀλλά βλέπουν τή ζωή τους νά καταξιώνεται μέσα ἀπό μιὰ τέτοια δυνα-
μική οὐσιαστικῆς παρουσίας καί συμμετοχῆς στό πρόβλημα. Αὐτὸ βέβαια προϋποθέτει
ὅτι ἀντικρύζουν τὸν θάνατο ὄχι ὡς τέλος, τὴ δοκιμασία τοῦ ἀνθρώπου ὄχι χωρίς
σκοπὸ καί λόγο καί τὸν ἴδιο τὸν ἄσθενῆ ὡς εἰκόνα τοῦ Θεοῦ μέ προοπτική ὁμοιώσεως

μέ Αυτόν. Αὐτός εἶναι ὁ μόνος τρόπος νὰ ἀντλήσει κανεὶς ἐσωτερικὴ ἐλπίδα ὥστε νὰ μπορέσει νὰ τὴ μεταδώσει, νὰ ἀποκτήσει δύναμη γιὰ νὰ ἀντέξει, νὰ βρεῖ νόημα στὸν βιολογικὸ θάνατο ὥστε νὰ τὸν μεταμορφώσει ἀπὸ τέλος σὲ μετάβαση καὶ συνέχεια. Ὅπως ἀντιλαμβάνεται κανεὶς, αὐτὸ εἶναι κάτι πολὺ μεγάλο. Δὲν πληρώνεται, δὲν ἀνταμείβεται, δὲν ἀπαιτεῖται, δὲν προκαλεῖται, ἀλλὰ ἀπὸ μόνου του γεννᾶται σὲ ὅσους ἔχουν τὸ ἐσωτερικὸ ἀπόθεμα πίστεως ὅπως τὴν περιγράψαμε καὶ ἀγάπης.

Ἐὰν ὑπάρχουν ὅλα αὐτὰ ὡς προϋποθέσεις, τότε ἡ ἐπιστηρικτικὴ ἀποστολὴ τῶν ἀσθενῶν τελικοῦ σταδίου ἔχει τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά:

(α) Διάθεση θυσίας καὶ προσφορᾶς, ὑπομονῆς καὶ ἀντοχῆς, ἀνεκτικότητας καὶ συγχωρητικότητας. Ὁ ἀσθενὴς εἶναι σὲ δύσκολη κατάσταση. Δικαιοῦται νὰ δυστροπεῖ, νὰ ἐκνευρίζεται, νὰ θυμώνει, νὰ μὴν εὐχαριστεῖ, νὰ διαμαρτύρεται, νὰ ἀντιμιλάει, νὰ ὀλιγοπιστεῖ, νὰ γογγύζει. Αὐτὸν πρέπει νὰ τὸν ἀγκαλιάσουμε ὅπως εἶναι. Αὐτὸ δὲν γίνεται ἂν εἶσαι «ἐπαγγελματίας υἱείας» οὔτε ἂν αἰσθάνεσαι ὡς μισθωτός. Αὐτὸ γιὰ νὰ γίνῃ πρέπει νὰ εἶσαι ἐθελοντὴς στὸ φρόνημα καὶ λειτουργὸς στὴ συμπεριφορὰ. Αὐτὸ γίνεται μόνου μὲ διάθεση θυσίας, τὴν ὁποία ὅμως ὅταν τὴν κάνεις δὲν τὴν αἰσθάνεσαι ἔτσι. Γίνεται ὄχι ὡς πράξη προσφορᾶς ἀλλὰ ὡς κίνηση αὐτοπροσφορᾶς.

Ἐπίσης, ἡ διακονία αὐτὴ δὲν γίνεται ἂν σκέπτεται κανεὶς πολὺ τὸν ἑαυτὸ του. Πρέπει νὰ ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὴν ἀνάγκη ἢ ἀπὸ τὴν λύπησιν τοῦ ἑαυτοῦ του, ἀπὸ τὸ δικαίωμά του εἴτε τὸ νομικὸ εἴτε τὸ ἠθικὸ εἴτε τὸ λογικὸ.

(β) Ὅσον ἀφορᾶ στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο κανεὶς προσφέρεται καὶ διακονεῖ, αὐτὸ δὲν γίνεται ὅπως ὁ ἀσθενὴς ἢ οἱ συγγενεῖς κάτω ἀπὸ τὶς δύσκολες συνθήκες τοὺς ἀπαιτοῦν, ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τὴν πραγματικὴ τους ἀνάγκη, τὴν ὁποία συχνὰ οἱ ἴδιοι ἀγνοοῦν. Ὅπως μὲ τὸν φυσικὸ πόνου ὁ γιατρὸς γνωρίζει καλύτερα τὴν αἰτία του, ἔτσι καὶ μὲ τὸν πνευματικὸ, ὁ πνευματικὸς συμπαραστάτης καλεῖται νὰ αἰσθανθεῖ τὴν ἀνάγκη τοῦ ἀσθενοῦς ἀκόμη καλύτερα καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιου. Τὸ ἴδιου ἰσχύει καὶ μὲ τὶς ψυχικὲς καὶ κοινωνικὲς ἀνάγκες του. Ὅφειλουμε νὰ τὶς ἀνιχνεύσουμε πρὶν ὁ ἀσθενὴς ταπεινωθεῖ καὶ ζητήσῃ. Εἶναι χρέος μας νὰ τοῦ προστατεύσουμε τὴν ἀξιοπρέπεια.

Ἡ **λεπτότητα καὶ εὐγένεια** ἀποτελοῦν ἀπαραβάτο ὄρου πνευματικῆς συμπαράστασης. Ὁ πνευματικὸς συμπαραστάτης δὲν κάνει τὴν καλὴ του πράξη, οὔτε βοηθεῖ γιὰ νὰ νοιώσῃ καλά, ἀλλὰ ἀνακουφίζει κενωτικά. Ἀνάλαφρος ὁ ἴδιος ἀπὸ προσωπικὲς δεσμεύσεις καὶ μικροεγωισμοὺς, μὲ ὄχημα τὴν ἀγάπη καὶ μὲ γνώμονα τὸν σεβασμὸ, πολὺ εὐγενικά καὶ διακριτικά εἰσέρχεται στὸ ἱερὸ τῆς ψυχῆς τοῦ πάσχοντος,

αίσθάνεται τὸ μυστικό του, ἀγκαλιάζει τὴν ἀνάγκη του καὶ καταθέτει εἴτε μὲ λόγο εἴτε μὲ κινήσεις εἴτε μὲ συγκεκριμένες πράξεις τὸ ἀπόθεμα τῆς ἐλπίδας καὶ ἀγάπης του.

(γ) Ὑπάρχει καὶ ἓνα τρίτο χαρακτηριστικό στὴν ἐπιστηρικτικὴ διακονία τῶν ἀσθενῶν τελικοῦ σταδίου. Εἶναι ἡ **ἀνιδιοτέλεια**, ἡ παντελὴς ἐλευθερία ἀπὸ κάποιο ἀνταπόδομα. Ἡ προσφορὰ αὐτὴ δὲν ἔχει συναλλαγὴ, δὲν μπαίνει σὲ ζυγαριά δοῦναι καὶ λαβεῖν. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι δὲν περιμένω κάτι. Δὲν αἰσθάνομαι ὅτι κάποιος μοῦ χρωστάει. Οὔτε λίγη εὐγνωμοσύνη οὔτε ἓνα εὐχαριστῶ. Ὁ ἀσθενὴς ἢ καὶ οἱ συγγενεῖς μπορεῖ νὰ ἐκφράσουν τὴν γκρίνια τους, τὸν γογγυσμό τους, τὴν ἀγανάκτησή τους, τὸ θυμὸ τους, τὴν ἀχαριστία τους. Περνοῦν τὸ βάσανό τους, δὲν ξέρουν τί τοὺς φταίει καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ ξεσπάσουν ἐπάνω μας. Ἄλλο πρᾶγμα εἶναι ἓνας εὐκόλος ἀσθενὴς ποὺ εὐχεται καὶ εὐγνωμονεῖ, καὶ ἄλλο ἓνας ποὺ διαμαρτύρεται καὶ ἐνῶ προσπαθεῖς νὰ τὸν βοηθήσεις, σοῦ φέρεται ἄκομψα. Ἀνιδιοτελὴς εἶναι αὐτὸς ποὺ δὲν περιμένει ἀνταπόδομα, ἀναγνώριση, κατανόηση, εὐγνωμοσύνη, εὐγένεια κ.ο.κ.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι κάτι τέτοιο προϋποθέτει μιὰ πολὺ λεπτὴ ἐσωτερικὴ ἐλευθερία, ἀρκετὰ ὑψηλοῦ ἐπιπέδου. Ἐδῶ τὸ ἀναφέρουμε, ὄχι κατ' ἀνάγκη γιὰ νὰ τὸ κατορθώσουμε στὴ ζωὴ μας, ὅσο γιὰ νὰ ὀρίσει τὸ φρόνημά μας, γιὰ νὰ φωτογραφίζεται ἐπάνω του ἡ κάθε μας στιγμὴ καὶ ἡ κάθε ἐνέργειά μας.

Ὅταν κανεὶς προσφέρεται ὁ ἴδιος ὀλόκληρος, τότε γεμίζει. Καθὼς μοιράζει τὸν χρόνο του, τὴ γνώση του, τὴ διάθεσή του, τὸ πρόγραμμά του, τὴν ἄνεσή του, πληροῦνται καὶ ἀναγεννᾶται ὁ ἴδιος.

(δ) Θὰ κλείσω μὲ ἓνα τέταρτο τὸ ὁποῖο εἶναι πιὸ βαθύ. Καὶ αὐτὸ ἔχει νὰ κάνει μὲ ἓνα ἐσωτερικὸ σθένος, τὸ ὁποῖο ἔχει δύο ἄξονες ἢ μᾶλλον δύο θεμέλια πάνω στὰ ὁποῖα στηρίζεται.

Τὸ ἓνα εἶναι τὸ θεμέλιο τῆς προσφερόμενης **ἀγάπης** καὶ τὸ ἄλλο εἶναι ἡ **πίστη**. Ὅταν μιᾶμε γιὰ ἀγάπη ἐννοοῦμε κενωτικοῦ καὶ ὄχι κτητικοῦ χαρακτήρα. Μιὰ ἀγάπη ποὺ δὲν τὴν κάνω γιὰ μένα ἢ ἐπειδὴ ἀπὸ μόνη της ἀνταμείβει ἢ γιὰτὶ προκαλεῖ τὴν εὐμένεια τοῦ ἄλλου ἢ γιὰτὶ καλύπτει τὸ δικό μου κοινωνικὸ ἢ ψυχολογικὸ κενό. Ἀλλὰ μιὰ ἀγάπη κενωτικὴ, ἀνιδιοτελεῖ. Μιὰ ἀγάπη ποὺ ἡ ἄσκηση της συνδυάζεται μὲ ἄδειασμα ἀπὸ ἑαυτὸ καὶ ἀπὸ ἐγωισμό. Μιὰ ἀγάπη ποὺ ἀντικαθιστᾷ τὸ ἐγὼ μου ἀπὸ τὸν ἄλλον, ποὺ βάζει στὸ κέντρο τῆς ζωῆς μου τὸν πάσχοντα ὡς ἀδελφὸ μου, ὡς τὸν καλὸ ἑαυτὸ μου. Μιὰ ἀγάπη ποὺ ὀδηγεῖ σὲ περιχώρηση ζωῆς, σὲ κοινωνία προσώπων.

Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ἀπὸ μόνο του δὲν εἶναι ἀρκετό. Ἄν δὲν ὑπάρχει πίστη, δὲν ὑπερβαίνεται οὔτε ὁ χωρισμὸς οὔτε τὸ ὀριστικὸ τέλος. Ἡ πίστη στὸν Θεό, στὴν

ανάσταση του Χριστού και στον αιώσιο προορισμό του ανθρώπου κάνει τον χωρισμό προσωρινό και μεταμορφώνει τον θάνατο από τέλος σε πέρασμα, από απόλυτο σκοτάδι σε μυστικό φώς, από άγνωστο σε ποθούμενο, σε οικεία κατάσταση: «ποθεινήν πατρίδα παράσχου μοι...» Παίρνει τον πόνο και τον γλυκαίνει με έλπιδα. Άγκαλιάζει τον φυσικό άνθρωπο της φθοράς και του δίνει προοπτική αφθαρσίας. Στις δύσκολες αυτές στιγμές που ή πίστη δοκιμάζεται, που ο άνθρωπος αισθάνεται πώς βρίσκεται μέσα σε μιά άβυσσο μεταφυσικών άποριών ή αναγκών ή θυμού ή συγχύσεως, που δέν καταλαβαίνει γιατί του συμβαίνουν αυτά τὰ πράγματα, που δέν μπορεί νὰ τὰ δικαιολογήσει γιατί συμβαίνουν σ' αυτόν και ὄχι στον διπλανό του ή γιατί συμβαίνουν σ' αυτόν τόν κόσμο στον ὁποῖο τελικά βρέθηκε, και που πηγαίνει, σε αυτές τις στιγμές που τὰ αἰσθήματα του χωρισμού και του τέλους πνίγουν τήν ανάσα τῆς ψυχῆς, ή ἀγάπη -που εἶναι τόσο μεγάλη- δείχνει πιό ἀδύναμη από τήν πίστη. Ἀκόμη και ἂν αὐτή βρίσκεται σε σπερματική μορφή. Ἡ ἀναγκαιότητα τῆς πίστεως εἶναι μεγαλύτερη από αὐτήν τῆς ἀγάπης μας.

Ὁ πνευματικός λειτουργός μπορεί αὐτήν τήν σπερματική πίστη νὰ τή ζωντανέψει, νὰ τήν ἐνισχύσει, ἔστω και τήν τελευταία στιγμή. Καί μάλιστα και χωρίς λόγια. Ἀρκεῖ ὁ ἴδιος νὰ τήν φιλοξενεῖ μέσα του.

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΩΝ ΑΣΘΕΝΩΝ ΤΕΛΙΚΟΥ ΣΤΑΔΙΟΥ

Τό ἐρώτημα που στο σημείο αὐτό ἀνακύπτει εἶναι βέβαια πῶς γίνεται ή **διαχείριση του ἔσωτερικοῦ περιεχομένου του ἀνθρώπου** στίς πολύ δύσκολες αυτές τελευταῖες στιγμές.

(α) Τό πρῶτο πράγμα που χρειάζεται εἶναι ή **κατανόηση**. Νά μπορέσει λίγο νὰ γίνει ἀναλυτικός κανείς μέσα του για νὰ μπεῖ στή θέση του ἄλλου. Νά φύγει από τή θέση αὐτοῦ ὁ ὁποῖος βοηθεῖ αὐτόν που βρίσκεται σε ἀνάγκη και νὰ μπεῖ στή θέση αὐτοῦ ὁ ὁποῖος περιχωρεῖ στήν ἀνάγκη του ἄλλου. Νά καταλάβει δηλαδή πῶς εἶναι πολύ δικαιολογημένος ἕνας ἄνθρωπος μέ τέτοια δυσφορία, μέ καταρρέουσες τις ἔσωτερικές του ἄμυνες, νὰ γογγίσει, νὰ διαμαρτυρηθεῖ, νὰ γίνει ἀπαιτητικός, νὰ εἶναι ἀγενής, νὰ ἔχει εἴτε ἔκπτωση του συναισθήματος εἴτε ἔκρηξη τῶν συναισθηματικῶν ἐκδηλώσεων και εὐαισθησία, νὰ ἐπιζητεῖ τόν θάνατο, νὰ ἀμφισβητεῖ τὰ πάντα. Πρέπει νὰ μπορέσει κανείς νὰ μπεῖ πρῶτον στήν κατάσταση και δεύτερον στήν ἰδιομορφία του προσώπου του ἀνθρώπου τόν ὁποῖο διακονεῖ.

Επίσης, νά καταλάβει ὅτι ἕνας σύγχρονος ἄνθρωπος μεγαλώνει μέ ἐγκωσιμούς πού δέν ὑπῆρχαν σέ ἄλλες ἐποχές, μέ ὀρθολογισμούς, μέ ἀπαιτήσεις γιά ἀπαντήσεις, ἐπιχειρήματα καί ἀποδείξεις. Σήμερα ἔχουμε μεγάλη δύναμη ἀλλά πολύ περιορισμένες ἀντοχές. Εἴμαστε ἄνθρωποι μέ πολλά θελήματα, ἀλλά μέ πολύ ἀποδυναμωμένη θέληση. Ἡ πίστη καί ὅταν ὑπάρχει εἶναι ὑποβαθμισμένη σέ ποιότητα, μολυσμένη ἀπό τὸ μικρόβιο τοῦ ὀρθολογισμοῦ. Ὅταν λοιπὸν πλησιάσουμε ἕναν τέτοιο ἄνθρωπο, τὸ πρῶτο πρᾶγμα πού ἔχουμε νά κάνουμε εἶναι νά τὸν ἀγκαλιάσουμε μέ τὸν σεβασμὸ καί τὴν κατανόησή μας γι' αὐτὸ πού ὄντως εἶναι καί ὄχι αὐτὸ πού θὰ θέλαμε ἐμεῖς νά ἦταν.

(β) Ἐνα δεῦτερο πρᾶγμα, εἶναι τὸ **ἰσοζύγιο τοῦ λόγου καί τῆς σιωπῆς**. Ὅταν βρεθοῦμε στὸ πλευρὸ ἑνὸς ἀνθρώπου πού σβῆνει, συχνὰ αἰσθανόμαστε μιά ἀνάγκη νά τὸν πλησιάσουμε μέ πολλά λόγια εἴτε γιά νά ξεχασθεῖ εἴτε γιά νά παρηγορηθεῖ. Αὐτὸ ὅμως δέν εἶναι σωστὸ. Ἡ πιὸ μικρὴ ἐπιστολὴ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου εἶναι ἡ ἐπιστολὴ πρὸς πενθοῦντα πατέρα, τρισήμισυ μόλις σειρές. Λέει ἐκεῖ ὁ ἅγιος ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ πονεμένου πατέρα εἶναι τόσο εὐαίσθητη σὰν τὸ μάτι. Καί πούπουλο νά τοῦ βάλεις θὰ ἐρεθισθεῖ. Γι' αὐτὸ καί δέν τοῦ λέει τίποτα καί ἀποφεύγει νά ἀπαντήσει στὸν καταιγισμό τῶν ἐρωτημάτων πού ἐκφράζουν τὴν ἐσωτερικὴ του ἀναστάτωση. Οὔτε οἱ συμβουλές, οὔτε τὰ ψευτοπαρηγορητικὰ λόγια βοηθοῦν στὶς στιγμὲς αὐτές.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πάλι πλευρᾶ, ἕνας ἀληθινὸς λόγος στὴν κατάλληλη στιγμή καί τὴν σκέψη φωτίζει καί λειτουργεῖ σὰν βάλσαμο στὴν ψυχὴ. Ὅπως ἐπίσης θὰ μποροῦσε νά βοηθήσει καί ἡ ἀξιοπρεπὴς σιωπὴ, ἕνα δάκρυ, ἕνα χᾶδι. Μπορεῖ νά μὴν ἀπαντήσουμε σέ καμμιά ἐρώτηση ὑπαρξιακῆς ἐντάσεως, ὅσο πιεστικὴ καί ἂν εἶναι, καί νά πιάσουμε τὸ χέρι ἢ νά ρωτήσουμε γιά κάποια πρακτικὴ ἀνάγκη. Αὐτὸ εἶναι σεβασμὸς καί λέει πολὺ περισσότερα. Αὐτὸ θέλει σοφία γιά νά τὸ κάνει κανεὶς.

Θυμοῦμαι μιά σχετικὰ νέα κυρία, ἡ ὁποία ἦταν καθηγήτρια τῆς Ἰατρικῆς καί πολιτικὸ πρόσωπο. Τὴ γνώριζα ὄχι πολὺ καλά, ὡς ἕναν ἀθλητικὸ τύπο, γεμᾶτο ζωντάνια. Προσβλήθηκε ἀπὸ ἐπιθετικὸ καρκῖνο. Λίγο πρὶν πεθάνει δέχθηκα ἕνα τηλεφώνημα ἀπὸ τὸν ἄνδρα τῆς νά τὴν ἐπισκεφθῶ, διότι, ὅπως μοῦ εἶπε, ἔφευγε καί ἔπρεπε νά βιαστῶ. Πῆγα λοιπὸν καί τὴν εἶδα ἐντελῶς ἀλλοιωμένη στὴν ὄψη, μὴ ἀναγνωρίσιμη, στὸ κρεβάτι, μέ μιά εἰκόνα τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης στὰ χέρια. Ἦταν τελικὰ ἡ παραμονὴ τοῦ θανάτου τῆς. Μοῦ εἶπε:

- Ένα πράγμα ήθελα και συγγνώμην που σε έβαλα σε κόπο. Δεν θέλω να μου πεις ότι θα γίνω καλά. Δεν θέλω να μου διαβάσεις μία εύχή για να γίνω καλά. Ένα πράγμα θέλω· να με συνοδεύει ή εύχή σου στην αιώνια πορεία και στο αιώσιο ταξίδι μου.
- Μά, τής λέω: δεν σ'αξίζει. Μοι άπαντάει:
- Φεύγω πολύ χαρούμενη, όχι βλέποντας πίσω την ζωή μου, τό πώς πέρασα, που όντως ήταν όμορφη και εύλογημένη, αλλά βλέποντας κυρίως την προοπτική μου.
- Τί θα θέλατε από μένα; Ρωτώ.
- Μία εύχή να μου διαβάσεις και να πεις στον άντρα μου ότι φεύγω πολύ εύτυχημένη. Και κάτι άλλο· να τοι πεις και δύο λέξεις. Δυσκολεύεται να πιστέψει.

Ό πειρασμός να αρχίσω εγώ να τής κάνω ένα έκκλησιαστικού τύπου κήρυγμα για να την στηρίξω, ή μάλλον για να ικανοποιήσω τον εαυτό μου, ήταν όρατός. Το ίδιο και στον άνδρα. Έστω και αν μου το είχε ή ίδια ζητήσει. Αύτος μόνο βγήκε έξω και κάπνιζε.

Δίστασα να πάρω τό ρίσκο και σιώπησα. Δεν είπα τίποτα. Έξ άλλου αυτή με κάλεσε για να ώφεληθώ εγώ -έτσι αισθάνθηκα- δεν με κάλεσε για να στηριχθεί εκείνη. Μοι έδωσε πολύ περισσότερα από όσα μπορούσα εγώ να τής προσφέρω. Έτσι μέχρι σήμερα πιστεύω. Τί να κάνω; να αρχίσω να τής λέω θρησκευτικά πράγματα περί πίστεως και Θεού; Δεν τα χρειαζότανε. Τα είχε όλα μέσα της. Ούτε όμως και στον σύζυγό της. Αύτος δεν είχε κουράγιο να ακούσει. Πολλές φορές ή σιωπή πιστοποιεί την άνιδιοτέλεια τής αγάπης μας. Και αυτό άρκει!

Κι έτσι έφυγε, κάτω από πολύ δύσκολες συνθήκες. Αύτη είναι ή περίπτωση ενός άνθρώπου που έχει μέσα του φυσικά άποθέματα πίστεως και με κάποιο τρόπο στη δύσκολη στιγμή του τοι βγαίνουν.

Θά μπορούσε να υπάρχει ένας άλλος που να είναι τό έντελώς αντίθετο. Αύτος θα άπαιτούσε άλλο χειρισμό. Συνεπώς δεν υπάρχει πρωτόκολλο συμπεριφοράς, αλλά υπάρχει ένα άρθρο σε ένα πρωτόκολλο σεβασμού τό όποιο επιβάλλει την ίσορροπία λόγου και σιωπής. Αυτό δεν πρέπει να τό παραβιάζουμε.

(γ) Δίπλα σε αυτά θα μπορούσε κανείς να αναφερθεί **στη φροντίδα για τις καθημερινές πρακτικές άνάγκες**, στον τρόπο, στην έπιμέλεια, στη διάθεση, στον χρόνο με τον όποιο πρέπει να έπιτελείται ή όλη διακονία. Έπίσης, ή έκφραση τής αγάπης ως **καλωσύνης**. Η καλωσύνη είναι κάτι πολύ ανθρώπινο, πολύ ιερό, πολύ ζεστό και πολύ ενισχυτικό και άναγκαίο. Θα πρέπει δηλαδή οι άνθρωποι τους όποιους

ἀγκαλιάζουμε, νά αισθανθοῦν ὅτι μᾶς εἶναι καί **ἀγαπητοί καί ἐπιθυμητοί καί πολῦτιμοί.**

Μᾶς εἶναι ἀγαπητοί ἔστω καί ἐάν εἶναι σέ μιά τόσο δύσκολη θέση πού ἀπαιτεῖ γιά μᾶς θυσία. Μᾶς εἶναι ἐπιθυμητοί ἔστω καί ἐάν εἶναι δύστροποι, προκλητικοί, ἀχάριστοι καμμιά φορά. Καί μᾶς εἶναι πολῦτιμοί ἔστω καί ἐάν δέν μποροῦν νά προσφέρουν τίποτα στήν λογική τῆς προσφορᾶς, ὅπως τήν ἐννοοῦν οἱ σύγχρονες κοινωνίες μας. Ὅταν αὐτό τό νοιώσει ὁ πάσχων καί ὅταν βγεῖ ἀπό μᾶς ἡ διακονία μας κυρίως ὡς εὐγνωμοσύνη γιά τήν εὐκαιρία πού μᾶς δίνεται, τότε αὐτό μπορεῖ νά εἶναι ὅ,τι καλύτερο μποροῦμε νά προσφέρουμε.

(δ) Θά κλείσω μέ ἕνα τέταρτο στοιχεῖο τό ὁποῖο εἶναι ἰδιαίτερα σημαντικό. Εἶναι ὅτι ἡ προσπάθεια σέ αὐτήν τήν διακονία ἐπιτελεῖται κατ' ἀνάγκην **ὀλιστικά καί συλλογικά.** Ὀλιστικά σημαίνει ὅτι ὁ κάθε ἀσθενῆς ἀντιμετωπίζεται στό σύνολό του, δηλαδή φυσικά, ψυχολογικά, κοινωνικά, πνευματικά καί σέ συνάρτηση μέ τό περιβάλλον, τήν ἱστορία καί τὰ δεδομένα του. Γιὰ νά γίνει αὐτό χρειάζεται ὁ γιατρός, ὁ νοσηλευτής, ὁ ψυχολόγος, ὁ κοινωνικός λειτουργός, ὁ φυσικοθεραπευτής, ὁ ἐθελοντής, ὁ ἱερέας, ὅλοι. Ἔτσι ἀγκαλιάζουμε τόν ἄνθρωπο ὅλοι καί ὅλον.

Συλλογική προσπάθεια σημαίνει ὄχι μόνον ὅτι ὅλοι αὐτοί πού συναπαρτίζουν τήν ομάδα συνυπηρετοῦν συμπληρωματικῶς, ἀλλά καί ὅτι εἶναι συνδυασμένοι μεταξύ τους καί συντονισμένοι, μέ ἀμοιβαῖο σεβασμό, χωρίς προσωπικές διαφορές, χωρίς ἀτομικές ὑπερβολές. Εἶναι τόσο λεπτοί οἱ χειρισμοί, τόσο εὐαίσθητες οἱ ψυχές τῶν ἀνθρώπων, τόσο μεγάλες οἱ δυσκολίες, πού καί οἱ μικρότερες διαταραχές στή διακονία μεγεθύνονται. Αὐτό σημαίνει ὅτι λειτουργοῦμε ὡς ομάδα καί ἕκαστος ἐκ τῶν μελῶν ἔχει εἰρηνεύσει μέ τούς λογισμούς του, εἶναι ἰσορροπημένος μέ τόν ἑαυτό του, μέ τό καθημερινό καί τό εὐρύτερο περιβάλλον του. Αὐτό ἀποτελεῖ μία ἀπό τίς σοβαρότερες προϋποθέσεις ἐπιτέλεσης τῆς ἀνακουφιστικῆς ἀποστολῆς. Μόνον ἔτσι εἶναι δυνατόν νά λειτουργεῖ ἑναρμονισμένα ἡ ομάδα καί ὁ καθένας νά συμβάλλει μέ τό δικό του χάρισμα καί τίς δικές του δυνατότητες, ὥστε νά προκύψει ἕνα ἀρμονικό ἀποτέλεσμα, τό ὁποῖο πραγματικά νά μεταγγίζει δύναμη καί ἐλπίδα καί νά ἀποπνέει σιγουριά καί ἔμπνευση.

Αὐτά γιά νά γίνουν ἀπαιτοῦν ἐξειδικευμένη γνώση, διαρκῆ ἐκπαίδευση καί δυνατότητα ἀνανέωσης.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Όλα όσα προαναφέρθηκαν ούτε εύκολα είναι ούτε ασφαλώς εξαντλούν την πραγματική εικόνα που συνθέτει, που φέρνει μαζί, την μεγάλη ανάγκη με το μεγαλείο και την αποστολή. Η ανακουφιστική φροντίδα, ιδίως στο επίπεδο τής στήριξης, είναι ένα άθλημα προσωπικής αύθυπέρβασης και άμοιβαίας κοινωνίας, το οποίο επιτελείται σε τρείς βαθμίδες. Αρχικά **συμ-παριστάμεθα** στον ασθενή, δηλαδή είμαστε στο πλευρό, παρόντες, εκεί, συνέχεια με όλο μας τον ενδιαφέρον και τη διάθεση να βοηθήσουμε. Στη συνέχεια **συμ-πορευόμαστε**, προχωρούμε μαζί του, στον ανήφορο, τη δυσκολία, τον αγώνα του. Αλλάζουμε το πρόγραμμα τής ζωής μας, δημιουργούμε νέα ρουτίνα καθημερινότητας, νέα λογική χαρᾶς, εύτυχίας, επιδιώξεων, προσανατολισμοῦ, στόχων, ή όποια περνάει μέσα από τη ζωή τῶν ασθενῶν, ἔστω και εάν γνωρίζουμε ότι σύντομα θα φύγουν.

Ανώτερη κατάσταση είναι το **συμ-πάσχειν**, το να πάσχουμε μαζί, όχι με την έννοια τοῦ υποφέρειν ἀλλὰ με την έννοια τοῦ περιχωρεῖν, δηλαδή να ζοῦμε μαζί το πρόβλημα τοῦ ἄλλου ὡς δικό μας, να συμμετέχουμε ὀλιστικά, να φορτωνόμαστε το βάρος του, το οποίο στην οὐσία ἀποτελεῖ και γιά μᾶς μιά μεγάλη εὐλογία προσωπικοῦ ἀφυπνισμοῦ, κυρίως ὁμως σχέσης με τούς ἀνθρώπους που καλούμαστε να διακονήσουμε.

Μέσα σε ὅλο αυτό τό πλαίσιο, κάθε θυσία, κάθε δυσκολία, που ὅλοι κάνουμε γιά αὐτόν τόν σκοπό ἀξίζει πολύ και πολλά. Θεωρῶ ὅτι ἡ ἀνάγκη εἶναι πολύ μεγάλη σε αὐτόν τόν τομέα, ὁ στόχος εἶναι πολύ ὑψηλός, ἀλλά ταυτόχρονα εἶναι πολύ ὁμορφος και ἡ ἀνταμοιβή ἀνεκτίμητη.

Ἡ ἀνακουφιστική στήριξη ἔχει κάτι τό θεϊκό μέσα της. Δίνει τόν Θεό. Δείχνει τόν Θεό.